

Сеиткожиева М.У., Эсенгулова Ж.Ш.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЧАКАН ЖАНА ОРТО ИШКЕРЧИЛИКТЕРДИ ӨНҮКТҮРҮҮДӨГҮ КЫЙЫНЧЫЛЫКТАР

Сеиткожиева М.У., Эсенгулова Ж.Ш.

ТРУДНОСТИ РАЗВИТИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

M.U. Seitkozhiyeva, Zh.Sh. Esengulova

DIFFICULTIES IN THE DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED BUSINESSES IN THE KYRGYZ REPUBLIC

УДК: 330:338.3:338.43.

Макалада Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык өнүгүүсүндөгү чакан жана орто ишкерчиликтин ролу жана мааниси тууралуу сөз болот. Кыргыз Республикасында иштегендердин жалпы санында чакан жана орто бизнесте 17,2% ды гана түзөт. Кантсе да, чакан жана орто ишканалардын иштеши – бул улуттук экономиканын өсүшүнө жана калктын жыргалчылыгынын өсүшүнө таасир этүүчү түзүмдүк өзгөрүүлөрдүн маанилүү багыттарынын бири. Чакан жана орто ишканаларды түзүү натыйжалуу көп структуралуу экономиканын өнүгүшүнө, калктын иш менен камсыз болушуна, экономикалык жана саясий кризистерди кесепеттерин жоюуга, ишкерлердин жана менчик ээлеринин орто катмарынын кен катмарынын калыптанышына өбөлгө түзөт жарандык коомдун туркутуулугун аныктайт жана базар мамилелеринин кайтарылыгы болушуна жана социалдык чыналуунун денгээлинин төмөндөшүнө кепилдик берет. Жеке ишкерчиликти жүргүзүүдөгү кыйынчылыктар жана ошондой эле чакан жана орто ишкерчиликти туруктуу өнүктүрүүнү камсыз кылууга карата түзүлгөн шарттарды колдоо комплекси сунушталат. Ошондой эле, Евразия экономикалык бирлигин өлкөлөрүнүн 2015-2019-жылдардагы рейтингдик позициялары келтирилген.

Негизги сөздөр: чакан ишкерчилик, орто ишкерчилик, ишкерчилик, өнүгүү, салык салуу, өсүүнүн темпи, Евразия экономикалык бирлиги, эмгек ресурстары, экономика.

В данной статье рассматривается роль и значение малого и среднего предпринимательства в социально-экономическом развитии Кыргызской Республики. В общей численности занятых в Кыргызской Республике на малое и среднее предпринимательство приходится всего лишь 17,2%. Ведь функционирование предприятий МСП является одним из важнейших векторов структурных преобразований, влияющим на рост национальной экономики и повышение благосостояния населения. Создание малых и средних предприятий способствует развитию эффективной многоукладной экономики, обеспечению занятости населения, преодолению последствий экономических и политических кризисов, формированию широкого слоя среднего класса

предпринимателей и собственников, определяющего стабильность гражданского общества и гарантии необратимости рыночных отношений и снижению уровня социальной напряженности. Рассмотрены трудности при введении частного предпринимательства, а также комплекс задач для благоприятного климата и поддержки, обеспечивающего стабильное развитие малого и среднего предпринимательства. Также представлен рейтинговые позиции государств-участников ЕАЭС в 2015-2019 гг.

Ключевые слова: малое предпринимательство, среднее предпринимательство, предпринимательство, развитие, налогообложение, темпы развития, Евразийский экономический союз, трудовые ресурсы, экономика.

This article examines the role and importance of small and medium-sized businesses in the socio-economic development of the Kyrgyz Republic. In the total number of people employed in the Kyrgyz Republic, small and medium-sized businesses account for only 17,2 %. After all, the functioning of small and medium businesses is one of the most important vectors of structural transformations affecting the growth the well-being of the population. The creation of small and medium-sized enterprises contributes to the development of an effective multi-structured economy, ensuring employment of the population, overcoming the consequences of economic and political crises, the formation of a broad stratum of the middle class of entrepreneurs and owners, which determines the stability of civil society and guarantees the irreversibility of market relations and a decrease in the level of social tension. The difficulties in the introduction of private entrepreneurship are presented, as well as a set of tasks for a favorable climate and support, ensuring the stable development of small and medium-sized businesses.

Key words: small business, medium business, entrepreneurship, development, taxation, development rates, Eurasian Economic Union, labor resources, economy.

Кыргыз Республикасынын социалдык-экономикалык турмушунда чакан жана орто ишкерчилик өзгөчө орунду ээлейт. Мында жумуш орундары жана жаңы жумушчу орундарын түзүү көйгөйүн гана чечпестен, коомдун жашоосун жакшырта ала турган,

анын гармониялуу өнүгүүсүн камсыздай ала турган чакан жана орто ишкерчиликтин социалдык ролу өзгөчө мааниге ээ. Ишкерчилик структуралардын субъектилеринин санынын өсүшү менен бирге чакан жана орто ишкерчиликтин да саны жогорулайт. Республикада чакан жана орто ишкерчилик 17,2%ды түзөт. Ал эми өнүккөн өлкөлөрдүн экономикасында ишканалардын жалпы санынын 60-80%ын чакан жана орто ишкерчилик түзүү менен ал бүткүл дүйнө калкын 50-80%ын жумуш жумуш менен камсыз кылат. Чакан жана орто ишкананын иш алып баруусу улуттук экономиканын өсүшүнө таасир берүүчү жана калктын жашоо деңгээлин жогорулата турган структуралык кайра түзүлүүнүн маанилүү вектору болуп саналат.

Кыргыз Республикасында чакан жана орто ишкерчиликти колдоо тармагындагы жетишкендиктер менен катар түп-тамырынан бери өзгөтүүнү талап кылган саясий, экономикалык, уюштуруучулук жана маданий мүнөздөгү көйгөйлөр да кездешет. Алар:

- өтө чоң көлөмдөгү салыктар жыйымы жана ага байланышкан салык администрациялык көйгөйлөрү;
- соттук арбитраждык териштирүүлөрдүн татаал системасы;
- чакан жана орто ишкерчиликтин ички жана тышкы рынокко чыгуусун чектеген сооданы жөнгө салуу барьерлери;
- басымдуу учурларда процесстин катышуучуларынын ортосундагы коррупциялык көрүнүштөргө алып келе турган лицензиялык-уруксаат берүүчү документтерди алуу процедурасындагы бюрократиялык көйгөйлөр;
- укуктук коргоолордун жана ишкерлердин ишмердүүлүгүнүн эркиндигине, жеке менчиктин мыйзамдуу укугуна болгон кепилдиктин алсыздыгы;
- текшерүү-көзөмөл жүргүзүү системасында чакан жана орто ишкерчиликтин ишмердүүлүгүнө болгон мамлекеттик жөнгө салуунун натыйжалуу эмес тиги жана текшерүүчү органдар тарабынан чакан жана орто ишкерчиликти негизсиз текшере берүү көйгөйү;
- чакан жана орто ишкерчиликке жооптуу болгон бирдиктүү бүтүн мекеменин жоктугунан улам келип чыккан чакан жана орто ишкерчиликке болгон адекваттуу эмес институционалдык колдоо;
- чакан жана орто ишкерчиликти маалыматтык жактан камсыздоонун өнүгө электиги, адистердин кеңешинин жеткиликтүү эместиги жана шайкеш келе турган ишкер кызматтардын жоктугу;
- ишкерлердин башкаруу, өзгөчө менеджмент,

каржы, бухгалтердик эсеп, бизнес-пландоо жана маркетинг чөйрөсүндөгү тажрыйбасынын, көндүмдөрүнүн жана билиминин жоктугу же жетишсиздиги;

- экономикадагы баалардын туруксуздугунан, жумушчу орундардын, эмгек акысынын жана кирешенин төмөнкү көрсөткүчүнөн улам келип чыккан жалпы макроэкономикалык туруксуздук;
- ишкананын ички уюштуруучулук көйгөйлөрү;
- саясий туруксуздук абал;
- чакан жана орто ишкерчиликке карата чыгарылган өкмөттүк чечимдердеги ачык-айкындуулуктун жана экономикалык системадагы тең, бирдей мүмкүнчүлүктөрдүн жоктугу;
- чакан жана орто ишкерчиликти өнүктүрүүгө багытталуучу бюджеттик каражаттардын чектелгендиги;
- мамлекеттик-жеке өнөктөштүк долбоорлорун ишке ашыруудагы инвестициялык активдүүлүктүн начардыгы жана ички инвесторлордун ишенимсиздиги.

Чакан жана орто ишкерчиликти колдоо жана өнүктүрүү экономиканын туруктуу өсүшүн камсыздоодогу, рынокту товар жана кызматтар менен жабдуудагы, жаңы жумушчу орундарын түзүүдөгү жана жакырчылыкты кыскартуудагы приоритеттүү багыт болуп саналат. Бул тармактагы мамлекеттик саясат чакан жана орто ишкерчилик үчүн прогрессивдүү, ишкер, ыңгайлуу климатты түзүү принциптерине жана чакан жана орто ишкерчиликтин туруктуу өнүгүүсүн камсыздай турган колдоого негизделиши зарыл жана өз ичине төмөнкү милдеттердин комплексин камтып турушу керек:

- ишкерлерди алардын ишмердүүлүгүн минималдык жана катаал рыноктук жөнгө салуу кепилденген толук жана адилет коргоону, бизнес менен мамлекеттин ортосундагы туруктуу өнөктөштүк мамилелердин калыптанышын, анын эркин, натыйжалуу өнүгүүсүнө жана максималдуу легализациясына карата шарттардын түзүлүүсүн камсыздай турган нормативдик-укуктук базанын жакшыртуулары;
- ээлик кылуучу субъектилерди каттоо учурундагы убактылуу токтотуу, убакытты чойуу, акча талап кылуу сыяктуу жана башка тоскоолдуктарды жөнөкөйлөштүрүүгө жана минимизациялоого, лицензиялык-уруксаат берүү системасындагы бюрократиялык каршылыктарды кыскартууга, ээлик кылуучу субъектилерди текшерүүнүн санын максималдуу кыскартууга, ачык-айкындуулукка, отчет берип турууга жана аткаруу бийлигинин органдарынын ишинин үстүнөн катуу көзөмөл жүргүзүүгө жана мамлекеттик

жана ошондой эле муниципалдык кызматкерлердин, дегеле чакан жана орто ишкерчиликти жөнгө салууга катышы барлардын жоопкерчилигине басым жасоо жолу менен коррупциянын пайда болушунун алдын алууга карата чараларды, чечимдерди кабыл алуу;

- Каржы-кредиттик жактан стимулдаштыруу, колдоо жана ишкерчиликтин ишмердүүлүгүн камсыздоо, анын ичинде салык мыйзамдарын жакшыруу, салык салуу тартибин жөнөкөйлөштүрүү, салык төлөө өлчөмдөрүн төмөндөтүү, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн же республикалык жана жергиликтүү бюджеттен каржыланууга болгон кредиттик ресурстарга чакан жана орто ишкерчиликти колдоо иретиндеги жеткиликтүүлүгүнүн кепилдигин жогорулатуу, ыңгайлуу шарттагы микрокредиттин көлөмүн өстүрүү жана ошондой эле коммерциялык банктар, кредиттик союздар, жана кооперативдер, камсыздоо жана башка рыноктук структуралар аркылуу өзүн-өзү каржылоону стимулдаштыруу жолдору менен механизм жакшыруу;

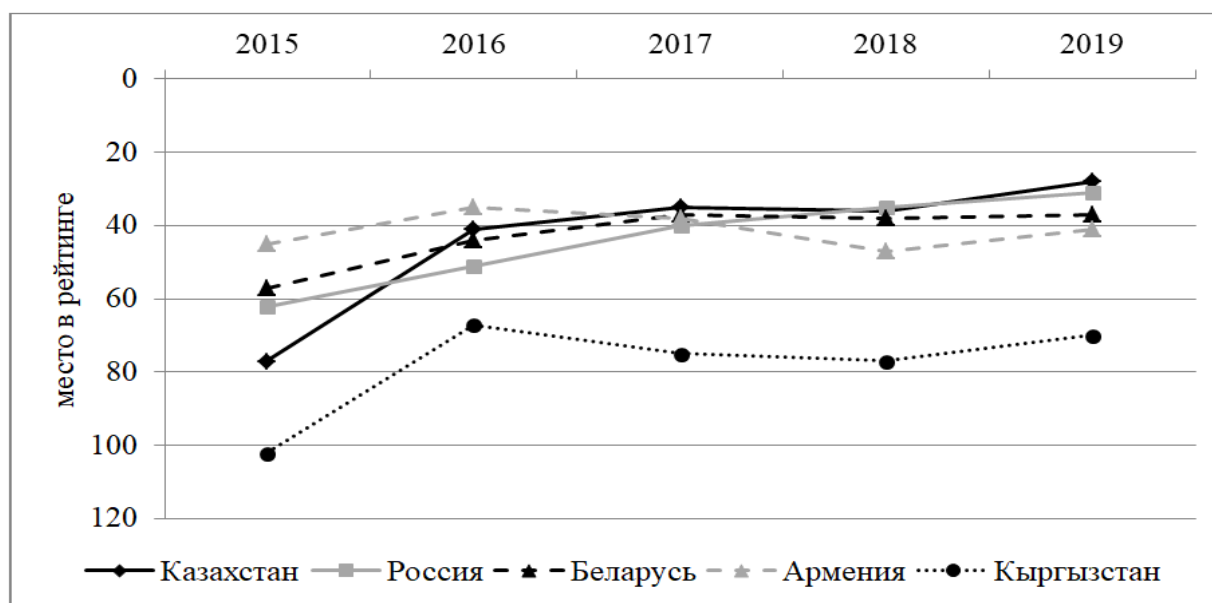
- Товар чыгаруучуну ассоциялоо, бул сектордун өз алдынчалуулугун жогорулатуу максатындагы жөнгө салуучу мамлекеттик функциялардын ассоциацияга жана ишкерлер союздарына (бирикмелерге) акырындык менен берилиши, ишкерлерге квалифи-

циялуу кызматтарды көрсөтүүгө байланышкан ишкерчиликтин өнүккөн инфраструктурасын – консультативдик, менеджердик, юридикалык, инновациялык жана башка фирмаларды калыптандыруу, ишкерлерди окутуу жана алардын квалификациясын жогорулатуу боюнча мамлекеттик колдоо көрсөтүү, ошондой эле аларды маалыматтык камсыздоонун сапаттык жактан жакшыртылышы аркылуу жеке секторду институционалдык жактан бекемдөө;

- Бажылык процедураларын жана бажы көзөмөлүн жөнөкөйлөштүрүү тездетүү, тышкы экономикалык ишмердүүлүктүн катышуучулары үчүн ыңгайлуу шарттарды түзө турган тобокелчил башкаруу системасын колдонуу менен атайын жөнөкөйлөштүрүлгөн бажы процедурасын жана бажы көзөмөлүн киргизүү;

- Мамлекеттик органдардын кайталанма укуктарды жоюу, чакан жана орто бизнес субъектилеринин ишмердүүлүгүн көзөмөлдөө органдарын жана текшерүүлөрдү кыскартуу.

Жогоруда белгиленген милдеттер биздин өлкөбүздүн эл аралык рейтингде ээлеген позициясын жогорулатууга ыңгайлуу шарттарды түзө алат деген ишенимдебиз. ЕАЭСке катышуучу-өлкөлөрдүн 2015-2019-жылдар аралыгындагы ээлеген позициясынын өзгөрүүсү төмөндөгү биринчи сүрөттө берилген:

1-сүрөт. ЕАЭС катышуучу өлкөлөрүнүн 2015-2019-жылдардагы рейтингдик позициясы.

1-сүрөттө көрүнүп тургандай, ЕАЭСтин баардык катышуучу-мамлекеттеринде 4 жыл ичинде бизнести ишке ашыруу шарттарынын дээрлик жакшырганын байкайбыз. Армения 45инчи орундан 41инчи орунга көтөрүлгөнүн, Беларусь - 57инчи орундан 37инчи орунга, Какзакстан - 77 орундан 28инчи орунга, Кыргызстан 102 орундан 70инчи, Россия - 62 орундан 31инчи орунга чыкканын көрөбүз. Бирикменин баардык катышуучу-өлкөлөрүндө акырындык менен бизнести жүргүзүүнүн шарттарынын жакындашын көрүү кызык факт. Эгерде ЕАЭСке киргенге чейин ал өлкөлөрдүн рейтингдик орду чачкын жайгашкан болсо, 2019-жылдын рейтинги боюнча беш өлкөнүн ичинен төртөө бир кыйла жакын жайгашканын (28инчиден тартып 41 орунга чейин) байкоо кыйын эмес. Бирок бүгүнкү күндө Кыргызстан гана өзүнүн ЕАЭС жаатындагы өнөктөштөрүнөн 30-40 орунга төмөн жайгашкан, ошондой болсо да ал алар менен жакындашуу траекториясында экенин белгилей кетишибиз керек.

Ошону менен эле бирге ишкерчиликтин институционалдык чөйрөсүндөгү өнүгүү деңгээлинин жалпы жакындашуусуна карабастан, бизнести ишке ашыруунун жалпы индексинде субиндекс катары киргизилген өзүнчө позициялар боюнча көрсөткүчтөрдүн ортосундагы ажырымдарга ээ.

Doing Business-2019 маалыматы боюнча ушул ойду айтууга болот, андагы «электр менен жабдуу системасына кошулуу» субиндекси боюнча Россия менен ЕАЭС өлкөлөрүнүн лидерлеринин ортосунда бул көрсөткүч боюнча айырма бар, Кыргызстан дагы акыркы позицияларда туруп, 152-орунду ээлеген, ал эми Казахстан болсо лидерлерден бул позицияда 64 орунда артта калган.

Россияда электр жабдуусуна кошулуу үчүн 2 процедураны ишке ашыруу зарыл, ал эми Казахстан менен Кыргызстанда – 7, Россияда буга 70 күн керектелсе, Казахстанда – 77, ал эми Кыргызстанда 111 күн

керектелет. Жана дагы Россияда аталган процедура калктын жан башынын кирешесинин 5,3 %ы менен бүткөрүлсө, Казахстанда – 43,2%, ал эми Кыргызстанда – 71,7%га айланат. Ошондой эле электр жабдуусунун жана тарифтердин «ачык-айкындуулугу» ишенимдүүлүк индекси Кыргызстан үчүн нөлүнчү катары бааланган, ал эми Россия менен Казахстан болсо бул жааттагы көрсөткүчтөн эң жогорку балл алган.

Кыргыз Республикасы Doing Business критерияларына жооп бере турган төмөндөгү багыттар: курулуштагы «бирдиктүү терезенин» натыйжалуу иштешин камсыздоо, бизнес ачууну, кредит алууну, эл аралык сооданы, жеңилдетүү, инвесторлордун, салык салуунун жана салык администрлигинин, жумушчу жалдоо жана менчикти каттоо укугун коргоо ж.б. боюнча боюнча экономикалык реформаларды жүргүзүп жатканын белгилей кетишибиз керек.

Адабияттар:

1. «О государственной поддержке малого предпринимательства», Кыргыз Республикасынын Мыйзамы, N7. - Бишкек шаары, 2007-жылдын 25-майы.
2. Абдылдаев Т.А., Мусакожоев Ш.М., Проблемы экономического развития Кыргызстана. / Учебное пособие. / Московский институт предпринимательства и права (Каракольский филиал). - Каракол, 2001.
3. Брудный А., Койчусев Т. Независимый Кыргызстан: третий путь. - Бишкек, 2001.
4. Джумакова А.А. Современное состояние малого и среднего предпринимательства в Кыргызской Республике. // Вестник КРСУ, №1. 2003. - С. 63-68.
5. Омурзаков К. Экономическая необходимость развития малого и среднего бизнеса в Кыргызской Республике. // Наука и новые технологии. - 2008.-№1. - С. 120-126.
6. Официальный сайт оценки бизнес регулирования. www.russian.doingbusiness.org/
7. Национальный статистический комитет Кыргызской Республики. www.stat.kg - официальный сайт.